

Висновки. Сільський зелений туризм може стати візитною карткою Полтавського регіону на міжнародному туристичногумринку, про що свідчить бажання іноземців познайомитись з історичним та природним потенціалом України. За умови успішної реалізації проектів розвитку зеленого туризму в даному регіоні можна очікувати таких результатів: створення нових робочих місць; активізація підприємницької діяльності усіх господарсько-правових форм та мотивація росту надходжень у бюджет; стимулювання притоку національних та іноземних туристів у регіон; розвиток інфраструктури супутніх послуг (інформаційних, фінансових, побутових тощо); виділення у область додаткових асигнувань через відповідні міністерства та відомства для ремонту та реконструкції мереж доріг, зв'язку тощо. Розвиток сільського зеленого туризму в регіоні потребує значної підтримки на державному й регіональному рівні.

Література.

1. Козловський Є. Роль туристичної галузі в активізації соціальної роботи в сучасному українському суспільстві // Наук. вісн. Чернівецьк. ун-ту. – 2005. – № 244. – С. 86-91.
2. Гловацька В. В. Напрями підвищення ефективності становлення сільського (зеленого) туризму / В.В. Гловацька // Інноваційна економіка. – 2007. – № 3. – С. 110-113.
3. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритети розвитку туристичної галузі України / В. І. Биркович // Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник. - 2008. - №1 (6). – С. 138-143.
4. Соціально-економічне становище області за 2010 рік [Електронний ресурс]: за даними Головного управління статистики у Полтавській області. – Режим доступу.: <http://poltavastat.pi.net.ua/>

УДК 338.43:633:611.11

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЙОГО ІНТЕНСИФІКАЦІЇ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

*Галінська Т.С., ст. викладач,
Полтавська державна аграрна академія*

У статті проведений аналіз економічної ефективності виробництва продукції у досліджуваному сільськогосподарському підприємстві, здійснена оцінка факторів впливу на ефективність виробництва продукції. Запропоновані стратегічні напрями підвищення ефективності інтенсивного ведення сільського господарства.

In the article the conducted analysis of economic efficiency of production of goods is in the investigated agricultural enterprise, realizable estimation of factors of influence on efficiency of production of goods. Offered strategic directions of increase of efficiency of intensive conduct of agriculture.

Постановка проблеми. Сільське господарство має великий економічний потенціал, насамперед, значний обсяг діючих виробничих фондів.

Тому поліпшення використання їх є одним з найважливіших завдань, розв'язання якого сприятиме підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва. Рівень ефективності, що виражається відношенням маси вироблених продуктів до трудових затрат, об'єктивно спрямовується до свого максимуму, оскільки рівень здібностей працівників зростає, а умови сільськогосподарського виробництва під впливом науково-технічного прогресу постійно вдосконалюються.

Головний напрямок економічного зростання сільського господарства – інтенсифікація виробництва, яка представляє собою комплексний, багатofакторний процес застосування ефективних і екологічно безпечних засобів та технологій, заснованих на досягненнях науково-технічного прогресу, використанні більш досконалих форм організації і оплати праці, управління та ефективних ринкових відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищенню ефективності розвитку агропромислового комплексу та дослідженню економічних, організаційних, технологічних, екологічних, соціальних аспектів інтенсифікації сільського господарства присвячено багато наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених. Значний внесок в розробку концептуальних положень проблеми зробили українські економісти-аграрники: Амбросов В.Я. [1], Вітков М.С. [2], Гацура Я.Т. [3], Дергач І.В. [4], Макаренко П.М. [5], Олійник В.О. [6], Світков М.С. [7], Станкевич О.Б. [8] та інші. Основна частина авторів зводить економічне зростання до збільшення обсягів виробництва і забезпечення його стабільності, що не в повній мірі відповідає змісту інтенсифікації у сільському господарстві, оскільки дане питання більш ширше.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в узагальненні теоретичних і методичних засад, розробці методичних і практичних рекомендацій щодо аналізу рівня інтенсифікації виробництва продукції в сільськогосподарському підприємстві та пошук шляхів підвищення її ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. При оцінці ефективності окремих галузей слід брати до уваги всі показники рентабельності, й особливо приведену масу прибутку. Якщо користуватися лише показником рівня рентабельності, може скластися неправильна уява про економічну ефективність, а значить, і про ступінь вигідності виробництва тієї чи іншої продукції в умовах господарства. Ця обставина пояснюється тим, що один і той же рівень рентабельності може бути досягнутий за різної маси прибутку на гектар посіву. Адже відомо, що економічний стан підприємства залежить не лише від рівня окупності поточних витрат, а й від маси прибутку в цілому по господарству і на одиницю земельної площі. Чим вищий останній показник, тим більше можливостей має підприємство для нових інвестицій і матеріального стимулювання працівників, тим кращі його шанси в прискоренні темпів розширеного відтворення і зміцнення своїх позицій на ринку.

Для поглиблених досліджень у сфері формування стратегічних напрямів інтенсифікації виробництва в аграрних підприємствах нами обрано приватно-орендне сільськогосподарське підприємство ім. Суворова Решети-

лівського району Полтавської області. Для порівняння показників виробничої діяльності ПОСП ім. Суворова використані дані річної статистичної звітності управління агропромислового розвитку Решетилівської РДА та одного із передових господарств району ТОВ „Бурат-Агро”.

Результативним показником виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства, який об’єктивно відображає її ефективність є рівень урожайності основних сільськогосподарських культур (табл. 1).

У 2009 р. урожайність більшості основних культур, що вирощуються у господарстві порівняно з 2005 р. зменшилась, зокрема пшениці на 32,4 %, або 13,1 ц/га, ячменю на 21,7 %, або 7,6 ц/га, гречки – майже у 2 рази. Протягом досліджуваного періоду зросла урожайність кукурудзи на зерно та соняшнику. В цілому, рівень урожайності культур у ПОСП ім. Суворова знаходиться на низькому рівні (за винятком кукурудзи на зерно). Порівняно із досліджуваними підприємствами району та ТОВ „Бурат-Агро” рівень урожайності у досліджуваному підприємстві по основних культурах нижчий, що свідчить про недостатній рівень використання нововведень у ПОСП ім. Суворова.

Таблиця 1

Динаміка урожайності основних сільськогосподарських культур у ПОСП ім. Суворова, ц/га

Культури	Роки					2009 р. у % до 2005 р.	ТОВ „Бурат-Агро”, 2009 р.	По підприємствах району, 2009 р.
	2005	2006	2007	2008	2009			
Пшениця	40,4	31,2	31,1	32,4	27,3	67,6	43,3	36,9
Ячмінь	30,4	30,2	14,6	35,9	23,8	78,3	20,0	32,1
Овес	29,1	54,8	15,3	21,0	18,0	61,8	21,4	18,5
Гречка	4,6	9,7	7,7	8,3	2,6	56,2	-	9,7
Горох	20,8	21,4	8,7	-	-	-	19,4	23,8
Кукурудза на зерно	42,8	62,0	46,2	64,8	63,7	148,8	70,1	65,8
Соняшник	10,8	11,4	14,4	14,0	14,6	134,5	24,1	19,7
Соя	14,5	8,2	6,5	-	-	-	15,0	12,6
Ріпак	-	-	11,3	15,7	8,2	-	-	17,1
Цукрові буряки	125,1	104,0	113,2	-	-	-	-	267,2

У структурі товарної продукції ПОСП ім. Суворова значну питому вагу займає галузь тваринництва, тому доцільним є проведення аналізу продуктивності тварин у господарстві за 2005-2009 рр. (табл. 2).

Так, у ПОСП ім. Суворова у 2009 р. порівняно з 2005 р. кількість великої рогатої худоби зменшилась на 251 голову, в тому числі корів – на 17. Поголов’я свиней у протягом цього ж періоду зменшилось на 236 голів і становило у 2009 р. 376 тварин. Удій на 1 корову у ПОСП ім. Суворова протягом досліджуваного періоду зменшився на 8,5 ц і становив у 2009 р. 32,9 ц, а от середньодобові прирости як великої рогатої худоби, так і свиней у господарстві зросли. Порівняно із середньорайонними показниками продуктивність

тварин у ПОСП ім. Суворова нижча, за винятком середньодобових приростів великої рогатої худоби. ТОВ „Бурат-Агро” у галузі тваринництва займається лише вирощуванням великої рогатої худоби та виробництвом молока, проте в ньому зосереджено більше половини поголів’я тварин Решетилівського району. Продуктивність тварин у цьому господарстві на 60 % більша, ніж у досліджуваному нами ПОСП ім. Суворова.

Таблиця 2

Динаміка продуктивності тварин у ПОСП ім. Суворова

Показники	Роки					2009 р. у % до 2005 р.	ТОВ „Бурат-Агро”, 2009 р.	По підприємствах району, 2009 р.
	2005	2006	2007	2008	2009			
Середньорічний надій молока на 1 корову, ц	41,4	48,1	46,1	36,6	32,9	79,4	53,0	41,3
Середньодобові прирости великої рогатої худоби, г	285	300	343	291	360	126,6	574	234
Середньодобові прирости свиней, г	143	145	141	155	144	100,2	-	302

У процесі госпрозрахункової діяльності господарства мають відшкодувати свої витрати виручкою від реалізації продукції і одержувати прибуток. Тому рентабельність – показник економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, який свідчить про те, що господарство від своєї діяльності одержує прибуток.

Рентабельність сільськогосподарських підприємств визначається співвідношенням рівня собівартості і фактичних цін реалізації товарної продукції. Сільськогосподарські підприємства можуть здійснювати розширене відтворення тоді, коли рівень закупівельних цін дозволяє не тільки відшкодувати витрати на виробництво і реалізацію продукції, а й створити необхідні нагромадження.

Рівень рентабельності виробництва основних видів продукції у ПОСП ім. Суворова у значній мірі характеризує ефективність інноваційної діяльності і свідчить про окупність вкладених коштів (табл. 3).

У 2009 р. виробництво усіх основних видів продукції у господарстві було збитковим (за винятком свинини). Найвищий рівень збитковості спостерігається по яловичині -15,2%. В динаміці рівень рентабельності по більшості видів продукції знизився, що є негативною тенденцією і свідчить про погіршення ефективності виробництва продукції у господарстві. Порівняно із середньорайонними показниками у ПОСП ім. Суворова ефективність виробництва основних видів продукції знаходиться на нижчому рівні (за винятком кукурудзи на зерно та ріпаку). Найбільш відчутно відрізняється рівень рентабельності виробництва основних видів продукції господарства, а саме соняшнику, молока та пшениці, що свідчить про недостатній рівень впровадження інновацій у даних галузях. У ТОВ „Бурат-Агро” виробництво біль-

шості видів продукції було збитковим, за винятком продукції тваринництва та основного виду продукції господарства – кукурудзи на зерно, від реалізації якого господарство отримало 71,8 млн. грн виручки, при рівні рентабельності 26,0%.

Таблиця 3

Динаміка рівня рентабельності виробництва основних видів продукції у ПОСП ім. Суворова, %

Продукція	Роки					Відхилення (+,-) 2009 р. до 2005 р.	ТОВ „Бурат-Агро”, 2009 р.	По підприємствах району, 2009 р.
	2005	2006	2007	2008	2009			
Пшениця	-7,9	0,0	16,1	-7,6	-2,3	5,6	-20,4	10,6
Ячмінь	8,3	4,8	27,5	-7,8	-5,2	-13,5	-38,1	9,7
Кукурудза на зерно	-25,0	-3,3	14,6	-7,8	-5,8	19,2	26,0	-13,1
Соняшник	7,9	1,5	107,4	5,9	-0,1	-8,0	-2,5	30,5
Ріпак	-	-	32,7	-1,6	-1,3	-	-	-3,0
Молоко	30,4	6,9	13,3	-6,2	-11,9	-42,3	0,3	21,7
Яловичина	-2,5	-20,0	-31,5	-10,6	-15,2	-12,6	27,6	-3,4
Свинина	-3,1	-13,8	-64,8	-25,8	0,0	3,1	-	9,1

Пріоритетним напрямком розвитку в нинішніх умовах виходу сільськогосподарського виробництва з критичного стану є його інтенсифікація на основі впровадження прогресивних методів виробництва та організації оплати праці. Основним джерелом розвитку процесу інтенсифікації є власні нагромадження за рахунок ефективної виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

Для землеробства велике значення має також використання прогресивних агротехнічних прийомів, які сприяють скороченню трудових витрат і якісному поліпшенню родючості ґрунту, що позитивно впливає на врожайність культур і в кінцевому підсумку на рівень собівартості.

Важливу роль відіграє і наукова організація праці, яка забезпечує оптимізацію виробничих процесів, раціональне сполучення робочої сили із засобами виробництва, орієнтує на встановлення ефективних режимів праці та експлуатації техніки, сприяє підвищенню результативності використання робочого часу.

Значні резерви скорочення витрат криються в удосконаленні організації виробничих процесів. Основними заходами тут є: зменшення витрат робочого часу, ліквідація простоїв техніки, холостих переїздів транспортних засобів, обов'язкове виконання вимог технології виробництва, зміцнення виробничої та трудової дисципліни.

Раціоналізація структури управління, впорядкування адміністративно-господарського апарату та усунення надлишків працівників сприяє скороченню витрат на організацію виробництва й управління, що позитивно впливає на величину виробничих витрат у напрямі їх скорочення.

В основі зростання ефективної інтенсифікації важливого значення набуває праця, що є основним виробничим ресурсом, саме тому ефективно використання трудових ресурсів значною мірою визначає успіх господарювання. Основними моментами в організації використання трудових ресурсів є: забезпечення найефективнішого співвідношення між ресурсами і капіталом; можливість збільшення обсягу продукції за рахунок додаткового залучення капіталу чи праці або одночасно обох ресурсів за умови, що рішення буде супроводжуватися збільшенням прибутку; надання можливості працівникам мати вільний час для відпочинку.

Важливим принципом у використанні робочої сили є постійне забезпечення повної продуктивності використання працівників протягом року. У сільському господарстві це досить складно зробити через чинник сезонності. Якщо робоча сила буде залучатися з розрахунку максимальної потреби, це унеможливуватиме повне використання працівників протягом року, а якщо з мінімальної або середньої потреби, то виникне необхідність залучати тимчасових і сезонних працівників. Іншим шляхом забезпечення повної продуктивності використання трудових ресурсів є комбінація видів виробництва, що вирівнює сезонність.

Інтенсивний розвиток сільського господарства залежить від рівня кваліфікації кадрів, які реалізують поставлені завдання. Послідовна інтенсифікація сільського господарства здійснюється на основі комплексного використання всіх факторів, що дає змогу значно підвищити його економічну ефективність.

Одним із вихідних заходів забезпечення високоефективного розвитку сільського господарства є територіальне розміщення посівних площ. Розміщення посівів зернових та технічних культур за умов найповнішого використання економічних факторів при належному забезпеченні їх необхідними матеріально-технічними ресурсами стає основою для формування гарантованого урожаю та сталих обсягів виробництва.

Правильна, науково обґрунтована структура посівних площ обумовлює високу ефективність сільськогосподарських підприємств і регіону в цілому. Структура посівних площ повинна встановлюватися з урахуванням оптимальної структури виробництва, напряму розвитку господарства, його земельних угідь, якості ґрунтів, створення правильних сівозмін.

Основні параметри структури посівних площ можуть бути визначені на основі задачі оптимізації структури виробництва в господарстві. Однак може бути поставлена і спеціальна задача – оптимізація структури тільки посівних площ, у якій більш докладно представляються всі тимчасові і перемінні обмеження, зв'язані з розвитком виробництва.

Саме на основі методу оптимізації структури посівних площ, за допомогою вбудованої функції Excel „Пошук рішення”, проведемо аналіз доцільності поглиблення спеціалізації ПОСП ім. Суворова за рахунок розширення площі озимого ріпаку.

За допомогою одного з методів оптимізації та прогнозування, а саме оптимізації структури посівних площ, можна визначити оптимальне виробництво сільськогосподарських культур, адже одна із задач теорії оптимальних рішень є прийняття рішень в умовах невизначеності.

У наш час велика увага повинна приділятися застосуванню сучасних ЕОМ, прикладних програм та методам математичного моделювання при розв'язанні проблем виробничого, фінансового, організаційного та іншого характеру, які виникають в процесі діяльності. Важливе місце у оптимізації витрат виробництва продукції у ПОСП ім. Суворова займає удосконалення планово-економічної роботи, яка активно впливає на формування собівартості і сприяє зниженню її рівня. Головними засобами тут є науково обґрунтоване формування витрат з використанням системи прогресивних норм і нормативів, систематичний контроль за використанням виробничих ресурсів і коштів на основі використання ЕОМ і комп'ютерної техніки.

Використовуючи метод оптимізації структури посівної площі, визначимо для ПОСП ім. Суворова на 2012 рік оптимальні площі посівів, що забезпечать максимальний дохід підприємству. Тобто, за основну функцію візьмемо максимізацію валової продукції.

Вихідною умовою є наступне: підприємством планується посіяти озиму пшеницю, озимий ріпак, ячмінь та кукурудзу на зерно на площі, яка не перевищує 1005 га. В тому числі площа пшениці повинна бути не більше 420 га, а ячменю – не більше 250 га. Затрати праці по цих культурах не повинні перевищувати 65 тис. люд.-год. Розв'язання проводилося в таблиці MS Excel за допомогою вбудованої функції „Пошук рішення”.

Проведемо інтерпретацію розв'язку (табл. 4): для досягнення максимальної сумарної валової продукції, яка становитиме 2483,9 тис. грн., необхідно 350 га відвести під пшеницю, 105 га під ріпак, 350 під кукурудзу на зерно та 200 га під ячмінь.

Таблиця 4

Результати оптимізації посівних площ товарних культур у ПОСП ім. Суворова на 2012 р.

Культури	2009 р.		План на 2012 р.		Відхилення 2012 р. від 2009 р.	
	Площа, га	Валова продукції, тис. грн	Площа, га	Валова продукції, тис. грн	Площі, га	Валової продукції, тис. грн
Пшениця	317	489,7	350	540,7	33	51,0
Ячмінь	360	503,8	200	279,9	-160	-223,9
Кукурудза на зерно	220	949,9	350	1511,3	130	561,3
Ріпак	108	156,4	150	217,2	-3	-4,3
Всього	1005	2099,9	1005	2483,9	-	384,0

Додаткова валова продукція при раціональному плануванні посівних площ на основі методу оптимізації структури посівної площі становитиме – 384,0 тис. грн.

Таким чином, за допомогою ЕММ і ЕОМ можна раціонально розраховувати оптимальні моделі виробництва, що забезпечують максимальний обсяг виробництва як галузі тваринництва, так і рослинництва підприємства, та за допомогою цього підвищити ефективність управління нововведеннями у ПОСП ім. Суворова.

Для збільшення валових зборів зернових у ПОСП ім. Суворова доцільно використовувати високоврожайні сорти, що не тільки збільшують урожайність, а і сама продукція є більш якіснішою.

Найбільш продуктивним сортом на підприємстві є Українка полтавська. Цей сорт створений методом індивідуального добору із сорту озимої пшениці Полтавська 42. Різновидність – еритроспермум.

Сорт напівінтенсивного типу. Висота рослини 85-102 см. Довжина вегетаційного періоду 284 дні, середньостиглий, зимостійкість сорту висока. Посухостійкий. Стійкість до більшості хвороб – середня. Добре кушиться, як восени, так і весною, невибагливий до попередників. Дає добрий урожай на бідних ґрунтах. Пластичний.

У виробничих умовах на підприємстві урожай цього сорту становив 81,1 ц/га. Маса 1000 зерен 42-48,6 г вміст клейковини – 28-36%, білка – 15%, сила борошна – 337 о.а. Сорт віднесений до групи сильних пшениць.

Для інтенсивного виробництва у ПОСП ім. Суворова пропонується сорт озимої пшениці – Диканька.

Створений методом гібридизації сортів озимої пшениці Юна зоря та Чайка з наступним індивідуальним доббором елітних сортів. Довжина вегетаційного періоду 288 днів. Висота рослин 94-102,1 см. Стійкість до вилягання на високому агрофоні середня, а на середньому – висока. Зимостійкість і посухостійкість високі. Стійкість до хвороб середня.

У виробництві урожайність зерна становить 53-77 ц/га. Зернівка червона, склоподібна, крупна. Маса 1000 зерен 47,2-49,5 г. Вміст клейковини 30,5-32,3%, білка – 13,6-15,0%. Хлібопекарські якості високі. Сорт добре кушиться як восени, так і весною, невибагливий до попередників. Дає добрі врожаї на бідних ґрунтах, пластичний.

З метою підвищення продуктивності посівів озимої пшениці, як основної зернової продукції у ПОСП ім. Суворова, ми пропонуємо використовувати сорт Диканька. Розрахунок приривку врожаю і зростання виручки від реалізації цієї продукції наведена у таблиці 5.

З приведених розрахунків видно, що із застосуванням нового сорту озимої пшениці Диканька у нашому господарстві на площі посіву 350 га (як встановлено нами за допомогою методу оптимізації структури посівної площі), ми збільшимо урожайність культури з 27,3 до 53 ц/га, що при незмінних витратах раніше використовуваних ресурсів та додаткових витратах на насіннєвий матеріал у розмірі 450 грн/га, ми отримуємо додатково 9896 ц зерна. Крім того, від даного заходу, підприємство отримає економічний ефект у сумі 350,2 тис. грн.

Розрахунок економічної ефективності вирощування нового сорту озимої пшениці у ПОСП ім. Суворова

Показники	Фактичні дані, 2009 р.	Планові показники, 2012 р.	Відхилення (+;-)
Площа посіву, га	317	350	33
Урожайність, ц/га	27,3	53	25,7
Валовий збір, ц	8654	18550	9896
Собівартість усієї продукції, тис. грн	501,2	710,9	209,7
Собівартість 1 ц, грн	57,92	38,32	-19,60
Ціна 1 ц, грн	56,58	56,58	-
Вартість валової продукції, грн	489,6	1049,6	560,0
Валовий прибуток (збиток), грн	-11,6	338,6	350,2
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва, %	-2,3	47,6	49,9

Висновки. Основними шляхами економічного зростання та підвищення рівня ефективності виробничо-господарської діяльності як у ПОСП ім. Суворова, так і взагалі в аграрних підприємствах є інтенсифікація сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі. У даний період розвитку сільськогосподарського виробництва пріоритетними повинні стати різні форми додаткових вкладень матеріальних засобів виробництва і живої праці, що мають здійснюватися у вигляді вкладень у вдосконалення сільськогосподарської техніки і меліорацію, збільшення застосування мінеральних і органічних добрив, розширення сортів посівів культур, тобто розвиток інноваційної діяльності та інтенсифікації виробництва у сільському господарстві.

Література.

1. Амбросов В.Я. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 14-19.
2. Вітков М.С. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва в перехідний період до ринку / М.С. Вітков // Економіка АПК. – 2005. – № 2. – С. 17-20.
3. Гацура Я.Т. Методологічні положення інтенсифікації аграрного виробництва на інноваційній основі / Я.Т. Гацура. // Економіка АПК. – 2001. – № 9. – С. 65-70.
4. Дергач І.В. Економічна сутність та напрямки розвитку інтенсифікації аграрного виробництва / І.В. Дергач // Економіка АПК. – 2005. – №6. – С.61-63.
5. Макаренко П.М. Показники оцінки економічної стійкості аграрних підприємств / П.М. Макаренко, Л.О.Чип // АгроСвіт. – 2008. – № 24. – С. 34-37.
6. Олійник В.О. Необхідність та умови розширеного відтворення в сільському господарстві України / В.О. Олійник // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 31-35.
7. Світков М.С. До теоретичних і методологічних засад інтенсифікації аграрного виробництва/М.С. Світков //Економіка АПК. – 2004. – №11 – С. 33-37.
8. Станкевич О.Б. Ефективність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. / О.Б. Станкевич, В.І. Мацибора // Науковий вісник НАУ. – 2001. Вип. 34. – С. 294-297.